

BESZÁMOLÓ ÉS MEGEMLÉKEZÉSEK AZ 1989. ÉVRŐL

Dr. Csíky Gábor*

Újra elmúlt egy esztendő és szokás szerint visszapillantva adunk számot ez-évi működésünkről és egyúttal emlékezünk. Először néhány közérdekű művelődéstörténeti évfordulóról szólok.

1389-ben *Zsigmond király* kezdeményezésére Óbudán egyetem alakult, amely 1403-ban megszűnt, majd 1410-től feltehetően 1437-ig újra működött. Bölcsészeti jellegű intézményként indult, de később már négy karral rendelkezett. Működéséről kevés adat maradt fenn.

Werböczy István Hármaskönyve, a Tripartitum, a magyar feudális jogrendszert a köznemesség szempontjából kodifikálta. Nem emelkedett azonban törvényerőre, — bár az 1514. évi országgyűlésen bemutatásra került, — a továbbiak során sem a főnemesség ellenállása miatt. Mint szokásjog több mint 300 éven át, „a politikai nemzetet összetartotta, ez a Hármaskönyv nagy érdeme; a népet kettészakította, ez a nagy vétke”, írta róla Szekfű Gyula.

Lázár deák, Bakócz Tamás bíboros érsek titkára 1514-ben elkészítette Magyarország legrégebbi részletes térképét, a „Tabula Hungariae ad quatuor latera” címen ismert művét, melyet halála után 1528-ban nyomtatták ki Ingolstadtban.

325 éve, 1664-ben hunyt el *Zrínyi Miklós* a költő, hadvezér és politikus, a magyar irodalom nagy alakja, a központosított nemzeti királyság híve és megvalósításának harcosa. Politikai elgondolásainak megfogalmazását a Szigeti veszedelem című nagy eposza foglalja magába.

1739-ben, 250 éve született gróf *Teleki Sámuel*, Erdély kancellárja, tudományos—bibliofil könyvtáralapító, művelődéspolitikus. Létrehozta Marosvásárhelyen a Teleki Tékát, mely közkönyvtárként 1802-ben nyílt meg. „Muisis Patriis, Gratisque Posteris” azaz A haza műzsáinak és a hálás utókornak, — olvashatja a Tékába belépő látogató a bejárat fölötti márványtáblán, mely szavak nagyszabású

alapítványt jeleznek s egyben utalnak az alapító életműve lényegére.

Péczei József szerkesztésében 1789-ben Komáromban megjelent a „Mindenes Gyűjtemény”, az első magyar enciklopédikus tartalmú népszerű tudományos folyóirat, mely a „hasznos ismereteket”, a tudományt kívánta népszerűsíteni. A lap bevezetőjében így ír: „Legkedvesebbek lesznek előttünk az olyan Tudósítások, mellyek kedves Hazánknak természeti Hitoriáját, ugymint nevezetes forrásait, bányáit, egészséges vizeit, köveit s egyéb ritkaságait foglalják magokban... gyarapodó jó gazdaságnak, nemesebb mesterségeknél... példáját adják elő.” A folyóirat 1792-ben megszűnt.

Kitekintve a nagyvilágba, néhány kiemelkedő egyéniségre és jelentős eseményre emlékeztek világszerte.

Shakespeare-t, a világirodalom örök nagyságát ünnepelték ezévből világszerte születése 425. évfordulóján. Mi magyarok sajátunknak is tekintjük őt, hiszen Kazinczy F. 1790. évi úttörő Hamlet fordítása óta állandóan jelen van irodalmunkban és olyan nagy költőink készítették el műveinek egyenértékű átköltését, mint Vörösmarty, Arany és Petőfi.

425 évvel ezelőtt 1564-ban született *Galileo Galilei*, a materialista világnézet előfutára, Newton életművének előkészítője. Hírnevét a heliocentrikus világképért folytatott harca és inkvizíciós perete emlékezetessé. Tudománytörténeti jelentőségét viszont a mozgás törvényeinek kutatása, a mechanika megalapozása adja. Ott folytatta a fizikát, ahol Archimédész 2000 éve abbahagyta.

1689-ben, 300 évvel ezelőtt született *Charles-Louis de Secondat baron de Montesquieu*, a francia felvilágosodás egyik legragyogóbb szelleme. 1715-ben, XIV. Lajos halála évében a „hogyan tovább?” kérdése két, még kezdő francia író művében hangzik el a legárnyaltabban (legmeggyőzőbben): Montesquieuében és Voltaire-ében. Mindketten szem-

* Előadta a Tudománytörténeti Szakosztály ülésén, 1989. dec. 18.-án.

be néznek XIV. Lajos félévszázados uralmának hagyatékával és az állandóan változó XVIII. századi valósággal. Vitájuk a felvilágosodás nemesi és polgári felfogása közti különbséget fejezte ki. Montesquieu két értékes könyvet s egy klasszikus remekművet hagyott az utókorra. A „Perzsa levelek” című könyve szellemes politikai levélregény, a másik „Elmélkedések a rómaiak nagyságának és hanyatlásának okairól” című történetfilozófiai mű. Montesquieu élete nagy műve a „L'esprit des lois — A törvények szelleme” a liberális politikai gondolkodás egyik alapműve, melyet megjelenésekor — 1748-ban kitörő lelkesedéssel fogadtak. Ebben élesen bírálta kora társadalmi, politikai és szellemi életét, kikelt az abszolutizmus és a feudális társadalom ellen és sürgette a népek részvételét az állam kormányzásában. Munkássága az államtudomány fejlődésére korszakalkotó hatással volt. Művében kifejtette az államhatalom hármasságáról szóló elméletét, tanát: a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalomról. Ezeket el kell választani egymástól, függetlenné kell tenni, hogy korlátozzák, ellenőrizzék egymást. Így kerülhető el a jogállamban a korlátlan és ellenőrizhetetlen hatalomkoncentráció egyetlen személy vagy csoport kezében. Ezért emlegetik újabban gyakran Magyarországon Montesquieut azok a politológusok és jogászok, akik jogrendszerünk megújításán, a modern jogállam megteremtésén munkálkodnak. Mindez Montesquieu időszerűségére utal. Szabadelvűsége nemcsak az amerikai és a francia forradalmi alkotmányoknak volt fő ihletője, hanem a liberális-demokratikus politikai gondolkodásnak is. Főműve a „Társadalmi szerződés” megírására ösztönözte J. J. Rousseau-t.

Az idén ünnepelte a világ a francia forradalom kitörésének 200. évfordulóját. A francia forradalom kezdettől fogva hosszú ideig a haladásnak, a progressziónak a jelképe volt. Sokáig ez a forradalom volt, a forradalom. Ez volt az első világtörténeti jelentőségű átalakulás, amelynek hatása túlterjedt Európán. Ma azonban, s éppen a francia történészek nagy része másképpen látja és értékeli a történeteket. Francois Furet nevű történész álláspontja megnyerte a történészek nagy részét és a nagyközönséget is. Furet

ún. revizionista álláspontja — mivelhogy revízió alá vetette a forradalom történetírásának régi, bevett tételeit, vagyis azokat a gondolatokat, melyek elsősorban Jaurés és Sadoul nevéhez fűződnek. Furet, 1965-ben megjelent munkájában kifejtette elméletét, mely szerint a forradalom 1789-ben demokratikusnak indult, de később főleg a jakobinusok hatására eltért eredeti szándékaitól, kisiklott! A jakobinus diktatúrát nem tartja a forradalom szerves részének, az kisiklás volt. Ezzel szemben vannak, akik szerves részének tekintik. Furet álláspontja azért népszerű, mert szerinte a francia forradalomban meghatározó tényező volt a terror, a jakobinus terror. Egyenes vonalat húz a jakobinus terror és az 1917. utáni bolsevik terror között, — szerinte Robespierre Sztálin előfutára volt. Egyszerűen eszmei rokonságot tételez fel a jakobinizmus és a bolsevizmus ill. sztálinizmus között. És azért népszerű az álláspontja, mert a terror a mai ember számára elfogadhatatlan, ezt a nyugati világ elutasítja. Kelet-Európa népei, köztük mi is, szintén nem fogadják el a terrort, mert benne éltek, saját bőrükön tapasztalhatták. — 1948-ban az ENSZ közzétette az Emberi Jogok Nyilatkozatát, s azt a világ legtöbb állama elfogadta. Ez azt jelenti, hogy 200 évvel ezelőtt a jelenkorig érvényes gondolatokat fogalmazták meg. A napjainkban nálunk is hallható követelések és politikai igények mind emlékeztetnek a 200 évvel ezelőtt kimondottakra.

1914-ben nyitották meg a *Panama-csatornát*, az Atlanti- és Csendes-óceánt Közép-Amerika legkeskenyebb részén, a Panama-földszoroson át összekötő fontos hajóutat. Az Egyesült Államok a Panama Köztársasággal szerződést kötött a csatornaövezet átengedésére, 1906-tól 1914-ig megépítette a csatornát, melynek hossza 81,1 km.

Mindezek után ezévi tevékenységünk-ről szólok.

Szakosztályi előadói ülésen a múlt évben megemlékeztünk Papp Károly professzorról halála 25. évfordulóján. Szülőhelye Tápióság büszkén őrzi nagy és hű fiának emlékét. Erről meggyőződhattünk ezévi január 10-én, amikor is a Hazafias Népfront Tápióság Községi Bizottsága által rendezett *Papp Károly emlékkiállítás*

tást felkérésre, a Községi Tanács tanács-termében megnyithattam, méltatva életművét. Jóleső érzés, hogy ebben a pénz után rohanó világban még akadnak emberek, akiket lelkesedés serkent munkára, hogy kifejezzék nagyjaik emléke iránt érzett kegyeletet.

Társulatunk március 22-én tartotta évi rendes közgyűlését, melyen Hajós Márta, Jantsky Béla és Szalánczy György 50 éves tagságuk alkalmából díszoklevelet kaptak.

Március 13-án szakosztályunk a MTA Föld- és Bányászati Tudományok osztályával közösen emlékülést tartott Krenner József születése 150. évfordulója alkalmából, melyen életművét Nagy Béla méltatta.

Május 2-án a Magyar Biológiai Társaság, a M. Á. Földtani Intézet, a Néprajzi Társaság, a Magyarhoni Földtani Társulat, a M. Karszt- és Barlangkutató Társulat és M. T. Akadémia Biológiai osztálya közreműködésével emlékülést rendeztek Lambrecht Kálmán születése centenáriuma alkalmából, melyen szakosztályunk részéről Hála József tartott előadást, „Lambrecht Kálmán mint etnográfus” címen.

November 27-én szakosztályunk a MTA Föld- és Bányászati Tudományok Osztályával közösen emlékülést tartott Hofmann Károly születése 150. évfordulója alkalmából, melyen életművét Csíky Gábor méltatta. Előadóüléseken méltattuk Gesell Sándor, Miháltz István, Scherf Emil, Tokody László és Vigh Gyula életművét. Ezenkívül Lisztes Edit előadást tartott „A középkorai földtani oktatás Európa néhány országában” címen.

Összegezve: szakosztályunk 6 előadóülést tartott, amelyeken 13 előadás hangzott el és 3 vezetőségi ülést tartottunk. Az előadások látogatottsága 11—40 között volt. Kiadványunk a Földtani Tudománytörténeti Évkönyv 11. száma ez év januárjában megjelent.

Hosszas várakozás és vesződések után sikerült megérni, ill. elérni, hogy az 1977. évi I. Földtani Tudománytörténeti Napunk előadásanyaga a hazai ásványi nyersanyagok kutatása történetéről kötet formájában, angol nyelven a Földtani Intézet és a Társulat jóvoltából kiadásra kerüljön. Ezenkívül szakosztályunk néhány tagja közreműködött „A magyar—ameri-

kai földtudományi kapcsolatok” című témakör feldolgozásában, melynek anyaga az érdi Magyar Földrajzi Múzeum gondozásában, annak kiadványában a Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 7. számában jelent meg. Erről Hála József fog beszámolni, aki a kötet földtani részének szerkesztését végezte.

Társulatunk elnöksége ezévből is köszöntötte az idősebb geológus nemzedék néhány tagját, és most mi is köszöntjük a 80 éves Barátosi Józsefet, a 75 éves Mezősi Józsefet, a 75 éves Nagy Lászlónét és Sólyom Ferencet, úgyszintén a 70 éves Szepesházi Kálmánt.

Halottainkról is szólok, mert sajnos ezévből is voltak. 97 éves korában hunyt el Pozsgai Károly bácsi, Meisel János egyetemi tanár 74. életévében, Göbel Ervin 79 évesen és Pálmai József 57 évesen.

Ezek után évfordulók alkalmából emlékezünk.

275 évvel ezelőtt 1714-ben jelent meg *Csiba István* „Dissertatio historico-physica de montibus Hungariae” c. műve Nagyszombaton. Ebben felsorolja hazánk azon hegyeit, helyeit, melyek szerinte valamilyen ércet vagy más ásványt tartalmaznak.

1764-ben született *Katona Mihály* földrajztudós, akinek „Közönséges természeti földleírás” (Pest, 1824) c. könyve korát meghaladó földtani szemléletről tanúskodik, Vadász professzor megállapítása szerint.

1814-ben, 175 éve jelent meg *Kitabel Pál* és *Tomcsányi Adám* közös munkája az 1810. évi móri földrengésről, „Dissertatio de terrae motu... in specie Moorensi anno 1810” (Buda, 1814) címmel. Ez az első földrengési monográfia, mely a világ első földrengési térképét tartalmazza.

150 éve született *Hofmann Károly*, a M. Kir. Földtani Intézet első főgeológusa, a MTA levelező tagja. Életművét külön emlékülésen Csíky Gábor mutatta be.

150 éve született *Krenner József* mineralógus professzor, a Nemzeti Múzeum Ásványtárának igazgatója, akadémikus. Életművét szintén külön emlékülésen Nagy Béla mutatta be.

150 éve született *Gesell Sándor*, az első bányageológus, akinek élete művét Vitális György ismertette.

Még napjainkban is, aki az őssallatok és növények tanulmányozásával óhajt foglalkozni nem nélkülözheti azt a hatalmas munkát, amely 1875—1893 között öt nagy kötetben „Handbuch der Palaeontologie” cím alatt Münchenben napvilágot látott. Az alapvető mű szerzője *Karl Alfréd Zittel* volt, a müncheni egyetemen a földtan és őslénytani tanára, aki 150 évvel ezelőtt 1839-ben született. Zittel ezzel a munkájával lett igazán nagygyá, a paleontológusok mesterévé. A kézikönyvet rövidesen franciára és angolra is lefordították, maga Zittel pedig, hogy nagy művét könnyebben kezelhetővé és hozzáférhetőbbé tegye, megírta ugyancsak mesteri módon 1895-ben „Grundzüge der Paleontologie” című tankönyvét, amely a maga idejében éppolyan nélkülözhetetlen segédeszköze volt az őslénytani tanulmányoknak, mint az ötkötetes *Handbuch*. Zittel eleinte a Haidinger V. vezette bécsi Birodalmi Földtani Intézetben dolgozott, majd 27 éves korában elfoglalta a müncheni egyetemen az őslénytani tanszéket. Itt működött 37 éven át haláláig, 1904-ig. Ezen idő alatt München volt az őslénytani tudomány központja. Magyar kapcsolatai: Bécsben együtt dolgozott Böckh Jánossal és Hantken Miksával, tanítványai közé tartozott Lőrentsey Imre.

125 éve hunyt el 1864-ben *Zipser K. András*, a Társulat megalapítása gondolatának szülőatyja, akiről születésének bicentenáriuma alkalmából 1983-ban a társulat közgyűlésén megemlékeztünk.

1889-ben hunyt el *Róth Samu* természetrajztanár, a Magas-Tátra kutatója, aki kimutatta hajdani jégárjainak nyomait.

100 éve született *Lambrecht Kálmán* paleontológus, etnográfus, ornitológus. Életművét több intézmény közösen rendezett emlékülésen méltatta.

100 éve született *Vigh Gyula* geológus, a Földtani Intézet volt helyettes igazgatója, akinek életművét Balogh Kálmán méltatta.

100 éve született *Scherf Emil* geológus és vegyész-mérnök, akiről Székyné Fux Vilma emlékezett meg.

1889-ben született *Renner János* fizikus, geofizikus, az Eötvös Geofizikai Intézet igazgatója. Eötvös Loránd munkatársa volt, akinek irányításával a torziós ingával végzett mérései során e problé-

makör specialistája lett. A súlyos és tehetetlen tömeg arányosságaival kapcsolatosan kísérleteket végzett és ezek révén a mérések pontosságát sikerült fokoznia.

1889-ben született *Greguss Pál* biológus, egyetemi tanár, a növényanatómia és paleobotanika nemzetközileg is ismert kutatója, a szegedi „xilatómiai iskola” megalapítója.

25 évvel ezelőtt hunyt el *Pávai-Vajna Ferenc* geológus, akinek életművét születése centenáriuma alkalmából 1986-ban külön emlékülésen mutattuk be.

25 éve 1964-ben hunyt el *Tokody László* mineralógus, krisztallográfus, MTA lev. tagja, akiről Bidló Gábor emlékezett meg.

25 éve hunyt el *Miháltz István* geológus egyetemi tanár is, róla Dobos Irma emlékezett meg.

1964-ben, 25 éve hunyt el *Legányi Ferenc*, autodidakta természetbúvár és gyűjtő. Nagy értékű őslénytani gyűjteményét a Földtani Intézetnek, a Nemzeti Múzeumnak és az egri Dobó István Múzeumnak adományozta. Tudományos megfigyeléseit 12 naplókötetben gyűjtötte össze, de ezeket nem publikálta.

75 éves lenne, ha élne *Egyed László* geofizikus, egyetemi tanár, akadémikus. A budapesti tudományegyetemen megszervezte a geofizikai tanszéket, melynek első tanszékvezető tanára volt. Tanulmányai elsősorban a Föld tágulására vonatkozó elméletét ismertette. Tanszékén indult meg hazánkban a Föld fizikájának szervezett kutatása. Ő indította meg a hazai paleomágneses kutatásokat.

Gondolom sokan, s talán egyre többen Vörösmarty szövegének soraiban kapaszkodva élünk az utóbbi időben, „Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiába onta vért, / S keservben annyi hú kebel / Szakadt meg a honért...” Abban a reményben, hogy egyszer mégis el kell kezdődnie a magyar nép igaz történetének, amikor nyíltan szembenézhetünk magunkkal, s a múlttal. Amikor elűzzük végre életünkéből mindazt, ami hamis, a ránk kényszerített és magunkra vett bűnököt s kimondjuk az igazságot. Csakhogy mindez, csakis az egész magyar társadalom közös akaratából s cselekedetei által történhetik meg. Előbb azonban el kell jutnunk a felismerésig, hogy a régi módon már nem élhetünk tovább. Csak egy nemzeti, össz-

népi ráébredés indíthat el bennünket a saját, a magyar úton. Ennek a megtalálása pedig itt Európában, főleg annak közepén, hosszú küzdelmet ígér.

Nem vitás, történelmünk egyik legbonyolultabb korszakát éljük; egy új választás elé kerültünk: vagy felzárkózunk a fejlett Európa színvonalához, vagy végleg lemaradunk, végleg „elkésünk”. Vagy demokratikus ország leszünk, vagy valami újabb monolithatalom kiszolgáltatott alattvalói. Úgy gondolom, most, amikor úgy látszik, új periódusba fordul a világ, az emberiség története, — ezt a Szovjetunióban végbemenő folyamatok jelzik a

legszemléletesebben — nekünk magyaroknak sincs más választásunk, mint hogy hamis ideologizálás helyett a reális utat válasszuk. Az a jövő embere, politikusa, vezéregyénisége, aki a reális út megtalálásában segít mindnyájunkat előrelépni, s a nemzetet, a népet az új úton elindítani a szebb jövő felé. — Ehhez kívánjunk magunknak, mindnyájunknak, Zrínyi Miklós nyomán „Sors bona nihil aliud”, — azaz semmi mást, mint jó sorsot!

Ezekkel a gondolatokkal búcsúzunk a 80-as esztendőktől. Kívánok mindnyájunknak hitet, erőt és egészséget az új esztendőben!

